

 Képgaléria az iPaden

AZ ÜGYNÖK HALÁLA | LEGENDÁS LOMANOK | PIKÁNS SZEREPOSZTÁSOK

Koffernyitás

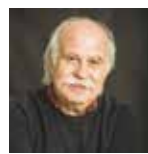
Tradíciókkal szakító, „bőröndtelen” adaptáció született a legismertebb Arthur Miller-drámából, amely a magyar színházak egyik leggyakrabban játszott darabja. Az Örkény Színház premierjét 27, színháztörténeti legendákkal és politikai pikantériákkal teli értelmezés előzte meg.

„A z álomok eltűnnek, mert a valóság közbeszó!” – értelmezte júniusban Az ügynök halála legújabb premierjekor a címszereplő, Gálffi László a HVG-nek, miről is kíván szólni a mostani bemutató. Az önáltatással végighazudott élet logikusan torkollik leépülésbe, a vágyak feladásába. Az észrevétlen, nyom nélküli eltűnés pedig korántsem csak a „nagy” emberek számára tragédia, a kis-, a tucatembereknek is az – ezt pedig a színikritikusok látták ki a Mácsai Pál rendezte darabból.

Rendhagyó, több évtizedes tradíciókkal szakító produkció született az Örkény Színházban: az utolsó, öngyilkos útjára indulva a főszereplő Gálffi például nem veszi magához az Arthur Miller-darab emblematikus rekvizitumát, a bőröndöt. Nem is teheti, hiszen a színpadot három idősíkra osztó, (láz)álomszerűre hangszerelt előadásban nincs is bőrönd, s még az sem derül ki, hiszen mellékes, hogy miféle portékával ügynök-

költ harmincöt éven át Willy Loman. Szétesett világban, testileg-lelkileg-agyilag bomlottan, földöntúlian ábrándos tekintettel téblábol a színpadon a Gálffi formálta alak fel s alá. Azért olykor-olykor még összeszedi magát. Alighanem ekkor dönti el, hogy kudarcos élete végén legalább a halálával végre hasznot hajt, hiszen ha balesetnek álcázza önmaga elpusztítását, az életbiztosításából marad utána 20 ezer dollár. No meg az a néhány, talán majd szárba szökkenő növény, melyek magjait tőle szokatlan akkurátussággal ülteti el kis – még jelzálloggal terhelt – kertecskéjében.

Az „öncsalás drámájaként” emlegetett Miller-darab 1949-ben, megírásának évében kirobanó sikert aratott a Broadwayn, ezt követően pedig jószerével egy csapásra meghódította a világ színpadait. Magyarországra csak tízéves késéssel jutott el, mivel itt az 1950-es évek közepén a neves író még „dekadens, kispolgári

Murányi Gábor
muranyi.gabor@hvg.hu

szemléletű” szerzőnek számított. Egy névtelen lektori jelentés például azzal tanácsolta el a magyar színpadokról világsikerű darabját, hogy „egyetlen haladó, előremutató alak sincs” benne. A Nemzeti Színház akkori direktora, a pártberkekben is nagyszavú Major Tamás viszont, zsigereiben érzékelve a Nyugat felé való óvatos nyitást, azt kezdte bizonygatni, hogy a milleri opus még az „amerikai kispolgárok leleplezésére” is alkalmas lehet.

És persze sok egyéb másra is, amint ezt a hazai bemutatók sora bizonyította. Az ügynök halálának az 1959-es színház- és politikatörténeti jelentőségű premier óta Magyarországon 28 adaptációja született, s közülük jó néhány figyelemre méltó visszhangot is keltett (lásd Ügynökalakítások című írásunkat).

Noha a dráma nemzeti színházbeli debütálásakor elhangzottak a kötelező ideológiai fanyalgások, a siker átütő volt. Hiába szögezték

Gálffi László, Jordán Tamás,
Latinovits Zoltán, Kiss Ferenc
és Timár József Willy Loman

szerepében.

Összegezések

ván: „elhiszük neki, hogy az egyik pillanatban 63 éves, megrokkant, zaklatott ember, s egy pillanat múltán húsz évet fiatalodik... mélyről jövő szenvedély lobog benne s belőle”. A bemutató idején 58 esztendő, igen hányatott színészi sorsot és hatalmi üldözötteseket is megélt Timár valóban apait-anyait beleadott ebbe a szerepébe, tökéletesen egyé vált Willy Lomannel. „Önnön életét elevenítette meg a színpadon” – írta a színész biográfusa, Dévényi Ildikó.

A tét óriási volt, hiszen Timár ezzel az alakítással térhetett vissza a Nemzetibe, ahonnan tíz évvel korábban a Szózat úgymond destruktív, ellenséges szándékú elszavalása miatt ebrudalták ki, s még örülhetett, hogy megúsza ennyivel. Ám ennél is nagyobb, végzetesebb kihívást jelentett számára, hogy a próbák kezdetén kiújult a gyógyultnak hitt halálos kórja, a tüdőrák, amelyről a mind riasztóbb jelzések – a premier és az utolsó fellépés, 1960. május 24-e közötti 15 kilós fogyás – ellenére ugyanúgy nem volt hajlandó tudomást venni, mint az ő Lomanje a valóságról. Fél éven keresztül napról napra feltámadt, s 7 óra hét perckor kilépett a színpadra, hogy az előadás végén, hatalmas bőrdíjelt maga után vonszolva, csöndes elszántsággal búcsúzzon az élettől. Az előadás legendáját táplálta a színházi fotósok doyen-jének, Keleti Évának emblematikus

28

magyar
értelmezés

az önál-
tatással
végigha-
zudott élet
logikusan
torkollik
a vágyak
feladásába

felvétele, a kétbőröndös fénykép azonban nem színpadi jelenet. Azt a kulisszák mögötti drámát örökítette meg, amikor az egyre fogyó erejű színész próbálgatja, melyik úti alkalmatosságot bírja még felemelni.

A valóban kétkofferes verziót a nézők 1963-ban, Szegeden láthatták, egy más okok miatt, de szintén nevezetes, szakmai és politikai pikantériákat sem nélkülöző bemutaton. A később a kaposvári színházi csodát megalapozó rendező, Komor István először is féltette Rác Jenő fordítását, s újat rendelt Ungvári Tamástól. (E szöveg 2011-ig egyeduralkodó maradt, amíg a szombathelyi premierre el nem készült Hamvai Kornél még újabb, a legfrissebb bemutaton is használt verziója.)

A merészebb és áthallásosabb rendezői húzás az volt, hogy az elfuserált élet meggyónásaként értelmezett Miller-darab címszerepét Komor arra a Kiss Ferenc-kármara elnökeként, majd közvetlenül a nyilas hatalomátvétel után a Nemzeti Színház igazgatójaként vált hírhedtté mint a nemzetiszocializmus propagátora. S aki 1940-ben a zsidókkal való demonstratív szimpátiamegnyilvánulásai miatt fenyegette meg a szóban forgó ügynökszerepkénti elődjét, Timárt.

A két világháború közötti években nem ok nélkül sztárolt, sokrétű tehetségét filmekben is bizonyító Kist 1945-ben háborús bűnösnek nyolc évre ítélték, amit az utolsó napjáig kitöltött. A szabadulása után segédmunkásként tengődő színészt csak 1956 decemberében, a forradalom utáni átmeneti káderhiány idején engedte vissza a szín-

Emlékezetesebb ügynökalkalítások

(Zárójelben a színház neve – az előadás rendezője)

- 1959** Timár József (Bp., Nemzeti – Marton Endre),
- 1963** Kiss Ferenc (Szeged, Nemzeti – Komor István),
- 1972** Latinovits Zoltán (Veszprém, Petőfi – Valló Péter),
- 1984** Mensáros László (Debrecen, Csokonai – Bohák György),
- 1987** Tordy Géza (Bp., Víg – Szikora János),
- 1994** Koltai Róbert (Veszprém, Petőfi – Vincze János),
- 1997** Kovács Zsolt (Kaposvár, Csiky Gergely – Znamenák István),
- 1997** Király Levente (Szeged, Nemzeti – Zsótér Sándor),
- 2000** Kern András (Bp., Tivoli – Sándor Pál),
- 2004** Bodrogi Gyula (Bp., Thália – Alföldi Róbert),
- 2011** Jordán Tamás (Szombathely, Weöres Sándor – Valló Péter),
- 2012** Haumann Péter (Miskolc, Nemzeti – Balikó Tamás),
- 2016** Gálffi László (Bp., Örkény – Mácsai Pál)

(Forrás: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet)

Szellem

A csend hercege

Az elfeledett Lotaringiai
Károly

42

Természetes állapot

Krasznahorkai László író
az isten áldotta türelemről

45

5 × 1 perc

Churchill beszél

49

padra a Kádár-rendszer. „Elhisszük róla, hogy ostoba és naiv, hogy nem tud tájékozódni a világban, de az is látjuk, hogy magasan lobog benne a szenvedély lángja... élő, vergődő, szenvedő embert visz a színpadra” – írta hét évvel később a Loman-alkításról, burkoltan és megbocsátóan az egész színészi-politikusi pályáról a Dél-Magyarország kritikusa, a feltűnően jól tájékozott Ökrös László. S amikor a szegedi társulat Budapesten vendégszerepelt e darabbal, nem csak a közönség jutalmazta percekig zúgó vastappsal az éppen nyugdíjba vonuló (és ez alkalomból érdemes művész kitüntetését kiérdemelt) színészt. Hasonló következtetésre jutottak az országos lapok is. A Népszava például mint „a megcsúszott élet minden tétova vergődését” mestersen megmutató teátristát méltatta.

Búcsúfellépés színtere volt évtizeddel később a veszprémi Petőfi Színház is: a nyughatatlan Latinovits Zoltán a királynék városában utolsó szerepeként az ügynököt játszotta el. Miller kétfelvonásosát az ötödéves főiskolás, Valló Péter állította színpadra. Közös, az évad egyik legjobb előadásának mondott produkciójuk – a korabeli egybehangzó kritika szerint – sikerrel küzdött meg Timár árnyékával. Nem az illúziókergetés drámáját vitték színre, merthogy Latinovits-Loman „bizony tudja, hogy elveszett, de tartja magát, amíg lehet... Kitarás ez a végsőig egy veszített ügy oldalán, egy tisztességesebb életforma mellett.” A „színészkirály” utóéletének ismeretében mindez felfogható váteszi értelmezésnek is.

Az viszont bizonyosnak látszik, hogy Vallót a darab nem hagyta nyugodni, merthogy 38 évvel később, az említett új Hamvai-verzió debütálásaként ismét megrendezte. A címszereplő Jordán Tamás Szombathelyen „egyről kettőre szom jutó”, motyogós figurát formált a létezéséért is szinte bocsánatot kérő kisemberből. Az ő Lomanjében nyomokban sem volt felfedezhető bármifajta „tudás”, még az „elszálló remény” felismerése sem, amelyre a mostani izgalmas Miller-antihős, Gálffi építette rá a saját, illetve Mácsaival és az Örkényi társulattal közös értelmezését. ■

Ismeretlen német festő korabeli műve Buda bevételéről.

Kitörni a történelmi zsákutcából

LOTARINGIAI KÁROLY | BUDA FELSZABADÍTÁSA

A csend hercege

A franciáknak lotaringiai szakadár, a németeknek túl francia, de a magyar nemzeti narrációba sem illeszkedik Lotaringiai Károly, aki 330 éve felszabadította a budai várat.

a kurucos emlékezet nem tudta befogadni a herceget

Egyik hadi ellenfelére, Thököly Imrére szobor emlékeztet a Hősök terén, nem messze sugárút is viseli a nevét, Lotaringiai Károlynak azonban nemhogy mellszobra nincs, de még egy utcácskát sem neveztek el róla abban a városban, ahol világraszóló győzelmet aratott. Mindez a magyar történelmi hagyományok ápolásának sajátosságait ismerve már-már magától értetődő. Pedig a magyar történelemkönyvekben Lotaringiai Károly néven szereplő hadvezér és politikus volt az, aki 330 éve, 1686 szeptemberében visszafoglalta a budai Várat a törököktől. De politikusként is kimagasló szerepe volt abban, hogy a magyarok lakta területek kikerültek végre a történelmi zsákutcából.

A budai győző V. Károly néven a Franciaországgal keleten szom-

szédos, fél dunántúlnyi Lotaringia uralkodója volt. Legalábbis elvben. A herceg hazáját, születése előtt nyolc évvel, 1635-ben elfoglalta a francia király, nagybátyja, a francia anyanyelvű IV. Károly pedig Bécsbe menekült. Unokaöccse és elvben utódja, V. Károly már ott született. Habsburg I. Lipót császár-király, mint potenciális szövetségese, uralkodóhoz méltó nevelésben részesítette az ifjút, és óvta minden veszélytől.

Hiába kérte a 21 éves herceg, hogy lovasezredével részt vehessen a törökök elleni magyarországi háborúban, az uralkodó nemet mondott. Károly erre titokban csatlakozott Raimondo Montecuccoli hadseregéhez. Engedetlenségével azonban nem haragította magára I. Lipótot, mivel hadvezéri képességének hamar tanúbizonyságát adta:

Felvilágosult gondolatok

Lotaringiai Károly politikai végrendelete, bár a XVII. század óta többször kiadták, eddig elkerülte a magyar kutatók figyelmét. Pedig, mint Tóth Ferenc történésznek a Történelmi Szemlében a közeljövőben megjelenő tanulmányából kiderül, a „felvilágosult uralkodó felvilágosodás előtti gondolatai” éppen Magyarország szempontjából a legérdekesebbek. Károly 1687-ben adta elő nézeteit I. Lipótnak, aki előtt az épp megszerzett Magyarország és Erdély szabad berendezésének lehetősége állt. Károly – 150 évvel a reformkor előtt – a közteherviselést és a jobbágyság eltörlését kezdeményezte, továbbá azt is javasolta Bécsnek, hogy mondjon le spanyol területeiről, és összpontosítson közép-európai pozícióinak megerősítésére. Ennek jegyében Magyarországból

hozzon létre egy tizedik választófejedelemséget, mert szükséges „Németországot egy harcos nemzettel való állandó kapcsolatba hozni, amelynek köszönhetően a két nép között nagyobb egyetértés lenne a közös ellenséggel szembeni háborúkban.” Az ország korszerűsítését állami manufaktúrák létrehozásával, a kereskedelem ösztönzésével, szakemberek becsábításával, hadszervezeti és egészségügyi fejlesztésekkel akarta elérni. Elképzelései – Tóth Ferenc kutatásai szerint – komoly hatással voltak I. Lipót politikájára, de kimutatható a nyomuk II. Rákóczi Ferenc, sőt Martinovics Ignác, továbbá Károly unokája, a Habsburg–Lotaringiai-dinasztiát megalapító Lotaringiai Ferenc császár és neje, Mária Terézia királynő munkásságában is. Azt, hogy elsőként mindezt Károly fogalmazta meg, a kezdettől fogva sokan – köztük Voltaire is – kétségbe vonták.

az 1664-es szentgotthárdi csatában – a hagyomány szerint – a döntő pillanatban vert vissza egy oldalról támadó török seregrészt. Tizenegy évvel később már a császári csapatok főparancsnoka lett, és 1678-ban feleségül vette Lipót féltestvérét. Hat gyermeke született a nála tíz évvel fiatalabb hercegnőtől.

A császári sógor első rendkívüli haditettére 1683-ig kellett várni: ekkor a törökök által ostromlott Bécsset, a lengyel király csapataival együttműködve, szinte az utolsó pillanatban mentette meg. A herceg megtehetette volna, hogy a hadisikeri nyomán megnövekedett tekintélyével a bécsi udvarban a franciák

elleni háború híveit erősíti, ő mégis inkább a törökök kiűzését szorgalmazta, és komoly szerepe volt abban, hogy I. Lipót császárt is ebbe az irányba sikerült terelnie. A Lotaringiai Károly életművét kutató, a herceg monográfiáján dolgozó Tóth Ferenc történész szerint a herceg, kitűnő politikusként, átlátta, hogy

HVG-KLUBKÁRTYA

MozART group

BUDAPEST KONGRESSZUSI KÖZPONT
2017. JANUÁR 4.

15%

Az akció november 27-ig érvényes.

Részletek, jegyvásárlás a HVG-klubkártya sorszámaival:
www.pannonprodukcio.hu

TÖBB
VAN A KÁRTYÁJÁN,
..... MINT .....
GONDOLNÁ!

JEGYVÁSÁRLÁS
15% KEDVEZMÉNNYEL!

Lotaringia visszaszerzésére az idő tájt nincs reális esélye. De azzal is tökéletesen tisztában volt, hogy végső célja eléréséhez szükség van a Habsburg Birodalom megerősítésére, ehhez pedig elengedhetetlen a törökök kiűzése Magyarországról. A felszabadító háború 1684-es megindításában, majd később a folytatás elhatározásában ugyan a pápának is jelentős szerepe volt, ám Károly már csak ezekért a döntésekért is megérdemelné a magyarok elismerését.

Az 1686-os budai diadal egészen más stratégiát igényelt, mint a Bécset felszabadító mezei csata. A korabeli ostromművellet jelentős részben földmunkákból állt: Buda körül mérnöki pontossággal tervezett árokrendszert építettek. A várfalra merőleges, illetve azzal párhuzamos árkok, továbbá aknaalagutak labirintusa nélkül esély sem lett volna a sikeres ostromra. A legnagyobb építmény az ostromlókat a török fölmentő seregtől védő, hatalmas külső körsánc volt, amely a Rózsadombtól északra indult, a Széchenyi-hegytől nyugatra folytatódott, majd a mai Rákóczi híd hídfőjétől délre ért ki ismét a Dunához. A sánc később bebizonyította, hogy megérte a ráfordított tengernyi munkát: az ostrom egyik legnagyobb bravúrja lett, hogy a Károly által vezetett sereg egyszerre tudta felvenni a harcot a vár védőivel és a törökök felmentő csapatával, pedig ez utóbbi önmagában is jóval nagyobb volt, mint az ostromlók erői.

Jelentős katonai segítséget nyújtott Károlynak a bajor választófejedelem, a 24 éves Miksa Emánuel, ám az öntörvényű uralkodó ötleteinek és különakcióinak semlegesítése nem akármilyen diplomáciai taktikát és stratégiát igényelt a fővezértől. A bajor fejedelem többre tartotta magát Károlynál; amellett, hogy ő is császári rokon volt, mégpedig Lipót veje, neki valóban volt saját országa. Károly ezért a harcok elején taktikusan felajánlotta a bajor fejedelemnek, hogy válasszon ő, melyik falszakaszt ostromolja meg a két lehetséges közül. Később viszont Miksa Emánuel hiába gondolta meg magát, akkor már nem engedett neki.

A bajor fejedelem ellenállásával szemben sikerült keresztülvinnie többek között a körsánc megépítését is. A sikeres ostrom után még meg sem kezdődhetek az európai fővárosokban a hálaadó misék és tűzijátékok, amikor Károly már a török felmentő sereget üldözte.

Egy év múlva, 1687 augusztusában pedig, majdnem 161 évvel az első után, megnyerte a döntő jelentőségű „második mohácsi csatát” – valójában 30 kilométerre délnyugatra Moháctól. Röviddel ez után Magyarország és Erdély – Temesvár és környéke kivételével – felszabadult a török uralom alól.

Az összes kortárs forrás, még a kívülállók is nagy elismeréssel beszéltek Károly erényeiről. A bécsi udvar rangkóros és korrupt piperkőcei közül igénytelen megjelenésével, kopott parókájával, becsületességgel tűnt ki a nem túl magas, kissé hajlott hátú vezér. A korábban Thököly-párti Cserei Mihály is elismeri, hogy „csendes, alázatos ember vala, amely köntösben láttam, alig ért volna negyven-ötven forintot, külön-

ben az ellenség ellen mint az orosz-lány, úgy ment, és mása nem volt a mi időnkben hadi mesterségre”. Károly jelentős politikai gondolkodó is volt. Ez a francia nyelvű hadinaplóján kívül – mely Tóth Ferenc gondozásában a közeljövőben jelenik meg Párizsban – főleg „politikai végrendeletéből” látszik (lásd Felvilágosult gondolatok című írásunkat). A hadjáratok során azonban sokat betegeskedett, és 1690-ben, 47 évesen elhunyt. Halála után a háború még kilenc évig tartott, és végül – a herceg eredményeire alapozva – az a Savoyai Jenő fejezte be, aki 23 évesen, beosztott tisztként Budánál még nem tűnt ki különösebben.

A vár ormán, a palota előtt ma mégis Savoyai Jenő, és nem Lotaringiai Károly szobra áll. Tóth Ferenc szerint ennek főként az az oka, hogy Károly nem illeszkedik egyik nemzeti történelem narrációjába sem. A franciák számára lotaringiai szakadár, akinek múlt századi renoméján az is rontott, hogy egy, a náci eszmékhez közel álló szerző, Paul Wentzcke jelentetett meg róla könyvet, amely a franciák lotaringiai illetéktelenségét próbálta alátámasztani. Mindez Németországban sem tett jót a második világháború utáni megítélésének, ahol különben is túlságosan franciának számított.

A magyar elutasítás hátterében szintén nemzeti elfogultság húzódik meg: Lotaringiai Károly többször legyőzte Thököly Imrét, aki ekkor, a törököket szolgáló hadvezérként, már akadályozta az ország felszabadítását. A kurucos emlékezet nem tudta befogadni azt a herceget, akinek alárendeltjei 1687-ben a protestáns Eperjest sanyargatták vagy Thökölyné Zrínyi Ilona várát ostromolták, és aki ügyes tárgyalásokkal a török vazallus Erdélyt is császári-királyi hűsége kötelezte. Márpedig Thököly, bármennyire is az ország jobb jövője ellenében hadakozott az 1680-as években, mégis – mint azt a Hősök terén álló szobra is bizonyítja – kultikus alakja lett a nemzeti panteonnak. Mindezek következménye, hogy a közel-múltig még a Károlyra vonatkozó, tucatnyi levéltárban rejtőző forrásokat sem gyűjtötték össze, nem hogy komolyabb monográfia született volna az életéről. ■ LŐRINC LÁSZLÓ

Lotaringiai Károly a hadszíntéren.
Stratégiai diadalok

csendes, alázatos ember vala

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ | A VÉLETLEN SZÁMLÁJÁRÓL, LÁZADÁSRÓL

Természetes állapot

Mindig visszatérő kérdés, hogy az alkotó mit kezdjen a nemes klisékkel. Az új nagyregénnyel jelentkező író, az idei irodalmi Nobel-díj egyik titkos favoritja szerint a valóságnak létezik egy arányosabb változata.

■ Új regényében, amely már az angol műfordító műhelyében van, íróként is hazatér: megannyi műve játszódtott messzi földrészekben. A mostani karakteresen magyar szöveg. Íróként van különbség az ön számára

a között, hogy a régről ismertet vagy az újonnan látottat formálja szöveggé?

A Báró Wenckheim hazatér a regényeim zárata. Összefoglalása mindannak, amiket az előzőekben összeírtam. És nem én térek

ezzel a regénnyel haza, hanem annak a főhőse. A pályám elejétől fogva mindössze egyetlen regényt szerettem volna megírni, de azt jól. És mert soha nem sikerült igazán, folyton újra megpróbáltam. A Báró Wenckheim hazatér már nem akarja ezt: egy kudarc bevallásának terhe alatt készült, azaz sok egyéb mellett a beismerése annak, hogy nekem ennyire futotta: a próbálkozásra. Az, hogy ennek a regénynek az alapja egy hazatérés, az egy igen ősi forma az irodalomban, rengeteg a nagy előd. Nagyon tisztelem a nemes kliséket, a világirodalom csúcsein csupán néhány nagy klisé van, és ezektől nem is kell, nem is érdemes megszabadulni. A kérdés mindig csak az, mit tudunk kezdeni ezzel a magasrendű klisével. Az én történetem szerény: valaki egész életében egyetlen szerelem igája alatt él. És meghalni visszatér oda, ahonnan ez a szerelem származik. S hogy közben az emberi világ működik, hogy megmutatja

PROGRAMOZNI BÁRKI MEGTANULHAT!

- > A Scratch és a Python alapjai
- > Könnyen követhető lépések
- > Játékos gyakorlatok

**PROGRAMOZÁS
GYERMEKNEK**
A BINÁRIS KÓDÓTÓL A JÁTÉKKÉSZÍTÉSIG
CAROL VORDERMAN

hvg könyvek junior

10+

A programozás fejleszti a logikus gondolkodást és a problémamegoldó képességet, valamint egyesíti a művészetet és a történetmesélést.

BUDAPESTI
OPERETT SZÍNHÁZ

MARIE ANTOINETTE
Michael Kunze & Lévy Szilveszter
musicalje

RENDEZŐ: KERO

MEGJELENTEK: FIDELIO 2017-HU, CALAMITA, FANTASIA, FANTASIA, SÁRBOGÁNY, MEGJENYŐ, SUPERTRAIL

magát? S hogy ugyanolyannak mutatja, mint volt száz és ezer évvel ezelőtt? És hogy mindez épp a mai kor Magyarországon esik meg? Ezt a véletlen számlájára írom. Mert mindent a véletlen számlájára írok. A rohadt véletlenére.

■ Új könyvével párhuzamosan angolul is megjelent egy újabb kötete. Szerkesztői döntés vagy szerzői intenció volt, hogy ennek Az utolsó farkas elbeszélése legyen a címe?

Ugy kezdődött, hogy a The New Directions igazgató-elnöke, Barbara Epler véletlenül felfedezte, elolvasta George Szirtes fordításában Az utolsó farkast, és azonnal ki akarta adni. Aztán rájött, hogy ez a szöveg így egy könyvecskének is túl vékonyka, ezért megkért, hogy javasoljak valamit, s én a Herman két változatát javasoltam. Ebből jön ki most a könyv New Yorkban.

■ Mit jelent a két változat?

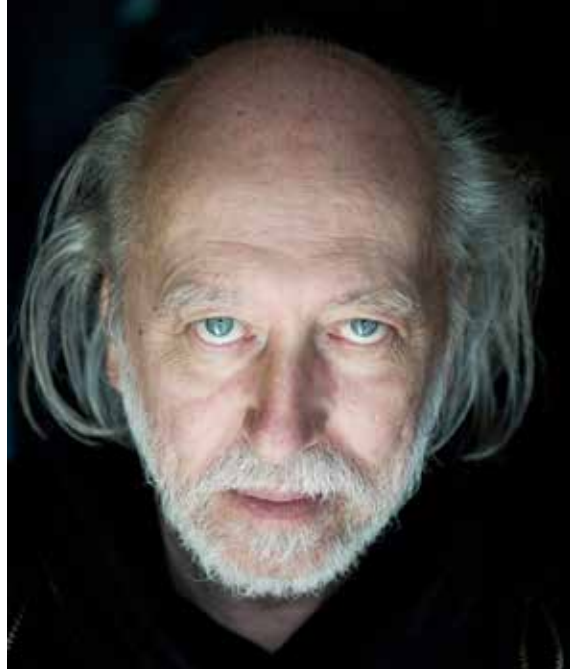
A hermani állapot, amikor egy ember megéri, hogy a konvenciókból van kiút, de ez ugyanakkor halálos veszély a számára, csak hát ő vállalja ezt. Herman mindketőben ugyanaz, a közeg azonban más. Ez a két írás le akar számolni a lázadással, a kacérkodással és azzal, hogy a lázadásnak nemcsak értelme van, hanem hogy csak a lázadáson keresztül vezet út a tiszta megértés, a nagyság és a dicsőség felé. A nyolcvanas évek elején írtam őket, amikor a kommunista Magyarország felől nézve érthető késséssel megismerkedtem a hatvanas években eleven nyugat-európai lázadó mozgalmak írásaival, kiáltványokkal, és elsőprő hatással voltak rám.

■ Pályája eleje óta létezik az a válságolvasat, amely műveit ebben a kríziskontextusban tárgyalja.

A természetben és a humanizált természetben élő lények számára az élet kizárólag krízisben jelenik meg. Nincs béke. A háborús állapot magától értetődő. Az apokaliptiszre nem várunk kell, hanem megérteni, hogy benne élünk.

■ Mára a német mellett az angol lett művei másik legfontosabb ismerős-idegen nyelve. Hogyan szólnak a mondatai angolul?

Valójában nincs fogalmam arról, hogy szólnak a könyveim egy idegen nyelven. Érteni értem őket

STILLER-KAGOS

angolul vagy németül vagy más-képp, de hogy hogy szólnak, arról tényleg nincs sejtelmem se. Minden a fordítókon múlik. S nekem rendkívüli szerencsém van, azt hiszem. Istenáldotta türelemmel és tehetséggel és alázattal megajándékozott művészek – George Szirtes, Ottilie Mulzet, John Báltki – dolgoztak mindaddig a könyveimen. Mint egy tökéletesen zárt kolostor előtt, úgy állok előttük. Állok a kapunál, a kapu zárva, de a kapu mellett van egy nyílás, és ebben a nyílásban fachokra osztva van egy elforgatható szerkezet: az egyik ilyen fachban elhelyezem a Sátántangót, a Seiobót vagy Az utolsó farkast, megpörgetem a szerkezetet, az beviszi a kéziratot, ott valaki – közülük valaki – kiveszi; s onnantól fogalmam sincs, mi történik. Aztán hónapok, évek múltán értesítés jön, hogy megint el

Képgaléria az iPaden

az apokaliptiszre nem várunk kell, hanem megérteni, hogy benne élünk

lehet menni a kolostorhoz. Nézem a forgó szerkezetet a nyílásban, és egyszer csak kifordul a lefordított anyaggal. Ez a kis parabola meg sem közelíti a rejtélynek azt a mélységét, ahol egy szöveg fordítása zajlik egyik anyanyelvről egy másik anyanyelvre. Tökéletes, felfejthetetlen rejtély.

■ Könyveinek visszatérő motívuma a megérkezés, a vissza- vagy hazatérés. Hány otthona van, hogyan viszonyul az otthon(ok)hoz?

Nem emlékszem arra, hogy a gyerekkorom lezárultával bármikor is otthon éreztem volna magam valahol. Talán ez a felnőtt ember nyílt változatánál természetes, csak sok a szerencsegyerek, akiknél a képesség, hogy magukat otthon érezzék valahol, megmarad. Én nem vagyok szerencsegyerek. De tudok mit kezdeni a szerencsegyerekkel, vagyis arról jobban tudok beszélni, hogy esetükben mit jelent vagy mit jelenthet az otthon. Köznyelven szólva: egy illúziót. Mert nem akármilyen képesség, ha valakinek az az érzése, hogy itt vagy ott ő otthon van. Ezer dologra vaknak kell lennie, ezer dolog tudomásulvételétől távol kell tartsa ugyanis magát, például annak tudatától, hogy mennyire ingatag ez az ő otthona. Az otthonoknak ez az ingatag volta nyilvánvaló, így aztán az otthonhoz való ragaszkodás megindító. És a kérdésnek ez a legbonyolultabb eleme. Hogy miért indít meg ez a ragaszkodás. Téves válasz, hogy azért, mert ez, az otthonlétre való képesség a természetes. Természetesen igazán nem nevezném. Ósinek nevezsem? Eredendőnek? Adottnak? Lehetne, lehetne, de nem, nem. A biztonsággal függ össze, ez is nyilvánvaló. És lehet ez a felnőtt nyíltan az, aki a tudatában van, hogy nincs otthon, mert nem lehet otthon sehol, a végén ő is vissza fog vagy vissza akar térni. Egy kiszáradt fa törzséhez, egy ház hűlt helyére, egy hajdani felhő alá.

■ Az új regényében is vegyíti a valóságosságot (tán inkább annak erős illúzióját) az „igazi” fikcióval. Nevekre, helyekre, figurákra gondolkodok. Íróként mit tud kezdeni ezekkel a fogalmakkal: valóság, fikció?

Már többször használta azt a kifejezést, hogy „íróként”. Ezt nem hagyhatom annyiban. Mert az én esetemben nincs különbség aközött, hogy mikor nyilatkozom meg íróként, és mikor nem íróként. Egyszerűen nincs különbség, nincs két külön életem, nincs két arcom. A magánéletben író vagyok. És fordítva, az írói életben magánember. És ez nem játék itt a szavakkal. Állandóan működöm ugyanis. Nem osztódom attól függően, hogy mi történik pont körülöttem.

■ Ugyanígy nincs különbség a valóságosság és a fikció között?

A szélhámoságról lesz szó. Gyerekkoromban állandó megrovásban volt részem, mivel folyton kiszíneztem, eltúloztam, elnagyoltam, egyszóval megváltoztattam az „igazságot”. Ez nem változott. A valóság valami rendkívüli okból, amelynek a lényegével nem vagyok egészen tisztában, folyton elégtelen volt s maradt abban a formában a számomra, ahogy nyújtotta magát, ezért folyamatosan epizáltam, fikcionalizáltam, megváltoztattam az arányait, és mindig azt változtattam meg, ahol aránytalanságot éreztem a „valóságos” folyamatban. Aránytalanságot. Mintha a valóságnak volna egy arányosabb, egy „igazibb” változata, gondoltam egy ideig. Aztán be kellett lássam, hogy nem jó nyomon járok. A valóság olyan, mint az isten: „meg vagyunk győződve róla, hogy van”, de még soha nem jelent meg a... bizonyosságban. Nem mutatkozik.

A valóság sem mutatkozik meg. Feltesszük, hogy „ez” a valóság, és nem valami más. A becsületebbek igyekeznek újra meg újra közelebb férkőzni hozzá. De hát ez olyan, mintha a szemünkkel akar-nánk látni a szemünket. Engem ez kétségbe ejtett fiatalkoromban. És akkor, Shakespeare és Dosztojevszkij útmutatásait követve, elhatároztam, hogy „gazember leszek”. Más szóval: szélhámos. Az írás szélhámoság. De a valóságáról bármit kijelenteni: az is az. Szélhámosok vagyunk. Egyszerű kis szélhámosok. Miért ne csináljam ezt foglalkozásszerűen? – gondoltam, és nekiálltam a Sátántangónak. Így kezdődött.

■ Többször is megkérdezték már öntől, hogyan érzi magát a társadalomban vagy a civilizációk között. Mi a helyzet a természettel?

A természettel való kapcsolatom óriási változáson ment keresztül. Fiatalkoromban úgy véltem, a természet egy rendkívül ellenséges

közeg az ember és valamennyi benne létező lény számára, maga a tiszta ellenségesség, ezért fölöt-tébb furcsállottam, hogy emberek önként keresik a kapcsolatot ezzel a fékezetlen természettel, hogy aztán boldogan andalogjanak benne. Egyszerűen hülyének tekintetem minden természetjárót. Óvatlannak, naivnak, a veszélyre vaknak, akiknek halvány fogalmuk sincs, hogy amit ők annyira szépnek és fennköltnek tartanak, az épp lesben áll, hogy eltörölje őket. Később, elsősorban kínai és japán hatásra, teljes fordulattal úgy gondoltam a természetre, és így találtam magam is szépnek egy-egy elemét, hogy hisz a természet a rejtély helyszíne, ahol maga az isteni mutatkozik meg. Végül ma már úgy gondolom, kizárólag a természet van, kizárólag és egyes-egyedül a természet valóságos, a mi ér-zékeinkkel adott valóság maga a természet, amelyen kívül nincsen semmi. ■ SZEGŐ JÁNOS

nincs két külön életem, nincs két arcom

HVG-KLUBKÁRTYA

Budapest Kongresszusi Központ, 2016. november 5., 16 óra.

A kedvezmény 2016. október 30-ig érvényes.

Jegyvásárlás a HVG-klubkártya sorszámaival: www.jegy.hu

Churchill beszél

1946. SZEPTEMBER 19. ZÜRICH

„Ma Európa tragédiájáról szeretnék beszélni önöknek” – kezdte hetven évvel ezelőtti nagy hatású előadását a Zürichi Egyetemen az angol exmi-

niszterelnök, Winston Churchill, és javaslatot tett a második világháborút követő bábeli zűrzavarú „nemes kontinens” megmentésére. A „gyógymód” neve: Európai Egyesült Államok. E korántsem vadonatúj gondolatot azzal az akkortájt megdöbbentést keltő – utóbb váteszinek bizonyult – kijelentéssel fejtette meg, hogy az első lépésnek a „lelkileg” egyaránt és ismét naggyá növekvő Franciaország és Németország partneri viszonya megteremtésének kell lennie. Vagyis a háború utáni felelősségre vonások után „a felejtés áldott aktusára” is szükség van. Ebben a kívánatos folyamatban a nagyhatalmakra – beleértve saját hazáját és a „Szovjet-Oroszországot” is – csupán a támogatás feladata hárulhat.

1946. MÁRCIUS 5. FULTON

Zürich előtt fél évvel az akkor éppen ellenzékben lévő angol politikus azért repült „magánvendégként” Amerikába, mert a fultoni Westminster College-ban Truman elnök jelenlétében mondhatta el a legtöbbször emlegetett „vasfüggönyös”, más megfogalmazásban: a hidegháborút meghirdető beszédét. Ebben – „egy élet tapasztalásával a háta mögött” – arra hívta fel a „világhatalom csúcsán álló” USA vezetőinek figyelmét, hogy a korábban barátunknak és szövetségeseinknek mondott Szovjetunióban, a zsarnokság földjén „semmit sem csodálnak jobban az erőnél, és semmit sem tisztelnek kevésbé a gyengeségnél”, ezért hát „nem engedhetjük meg magunknak, hogy csekély előnnyel beérjük, kockáztatva ezzel az erőpróba kísértését”. Szavaitól az angol kormány ugyan rögvest elhatároló-

dott, 1949-ben mégis megalakult a churchilli gondolat legfontosabb szervezete, a NATO.

1941. JÚNIUS 22. LONDON

Aznap, amikor a hitleri Németország hadserege átlépte a Szovjetunió határát, Churchill kormányfői pozíciójában azonnal a „szülőföldjét védő nép” megingathatatlan szövetségésének nyilvánította magát. Mint fogalmazott: nem volt nála negyedszázada „kitartóbb ellenfele a kommunizmusnak”, és egyetlen szót sem von vissza a kommunista birodalmat ostromozó szavaiból, de „minden ember, minden nemzet, ha a nácizmus ellen harcol, elnyeri támogatásunkat... ha Hitlerrel együtt masírozik, az ellenségünk”. Mikrofonon kívül ehhez még annyit

AFP PHOTO/OPT TANNER, NO 2 ARMY FILM AND PHOTOGRAPHIC UNIT/IMPERIAL WAR MUSEUMS

tett hozzá, hogy ha a Führer a „pokol rohanná le, nekem a Sátánról is lenne egy jó szavam az alsóházban”.

1940. MÁJUS 13. LONDON

Kormányfővé kinevezésekor leszögezte: kabinetje „a nemzet egyesült és hajthatatlan elszántságát képviseli a Németországgal vívott háború folytatására a diadalmas befejezésig”. Nem titkolta, hogy súlyos megpróbáltatások várnak Angliára, és – tette hozzá az elhíresült, gyakorta hiányosan citált mondatot: „Nem ígérhetek mást, csak vért, munkát, könnyeket és verejtéket.”

1955. MÁRCIUS 1. LONDON

Utolsó politikai beszédét az időközben irodalmi Nobel-díjjal is elismert Churchill még miniszterelnökként mondta el az alsóházban. A sokat próbált, napi legalább egy üveg whisky elkortyolgatásáról és örökös szivarfelhőjéről is nevezetes Sir Winston 81 éves korában – a britek

AFP / NIKLAS HALLEN

nek szóló üzenetként – fogalmazta meg tőle szokatlan pátosszal élete ars poeticáját: „Sohase hátráljunk meg, sohasé fáradjunk el, sohasé csüggedjünk.”